

ИЗ СРПСКЕ ПРОШЛОСТИ

БОГОМИЛ ХРАБАК

СМИЉАНИЋИ
ОД ЗАДРА СОКОЛИ

ПРОСВЕТА — БЕОГРАД

ЛИКОВИ И ДОГАЂАЈИ ИЗ СРПСКЕ ПРОШЛОСТИ

Редакциони одбор
ДОЈЧИЛОМИТРОВИЋ
МИЛОРАД ПАНИЋ-СУРЕП
РЕЉА НОВАКОВИЋ
БОГОМИЛ ХРАБАК

БЕОГРАД

1953

БОГОМИЛ ХРАБАК

**СМИЉАНИЋИ
ОД ЗАДРА СОКОЛИ**

ПРОСВЕТА
ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ СРБИЈЕ

СМИЉАНИЋИ, ОД ЗАДРА СОКОЛИ

Смиљанићи су били познати јунаци и срдари Равних Котара. Илију Смиљанића је народна песма овековечила као највећег ускочког јунака после Стојана Јанковића. Илија је у песми онај витез који се са хиљаду својих мрких оклопника увек нађе онде где је најтеже. Историски подаци знају о Смиљанићима много више него што је народни певач рекао у својој хроници. Поред Илије, историски су познати његов отац Петар и рођак Јован, брат Филип, сестрић Смољан и Смољанов брат Марко, Лазар Смиљанић и син му Марко. Неколико колена ове породице бранило је народ од непријатеља. Потребно је обновити успомену на ову породицу која је рађала хероје и била сјајан пример прегнућа и самоодрицања кад су у питању народни интереси.

ПЕТАР СМИЉАНИЋ

(ПОЧЕТАК КАНДИСКОГ РАТА И УСКАКАЊЕ СМИЉАНИЋА)

Крајем маја 1645, када је пролеће већ давно једрило, голема турска војска од 60.000 људи искрцала се на острву Криту (Кандији). Ову је војску водио Босанац Јусуф Машковић, капетан-паша мора. Некада, у младости, он је био кмет господара Вране, сиљних Дуракбеговића, и имао прилике да чује о упадима и јунаштву сењских ускока, тих храбрих каура. Када се искрцао на Криту, страх је закуцао на врата свих далматинских градова. Често на пушкомет од спољних градских кула дизале су се турске тврђаве, из којих су и раније испадале и пљачкале крајишке чете.

Сенат у Венецији надао се да ће се сукоб с Турцима локализовати на Крит, те неколико месеци ништа није предузимао за одбрану свога појаса на далматинском копну.

Тек војне припреме у Босни до којих је дошло на иницијативу Дуракбеговића, прекид трговинског саобраћаја и, најзад, прекид уобичајеног додира са суседним турским санџацима, упозорили су Сињорију да их Турци могу изненадити из Босне.

За рат су нарочито били заинтересовани Дуракбеговићи, господари Вране. Ни раније ове делије нису пропуштале прилику да са свога богатог зијамета¹⁾ упадају и пљачкају по задарском и шибеничком крају. Када је чудном игром судбине њихов некадашњи кмет постао врховни заповедник на мору, Халилбег би постављен за личног санџака. Отада је судбина Далмације била у рукама ове породице, која је на сваки начин гледала да прошири свој посед на рачун туђе територије.

Док је Халилбег журио да изненада удари на далматинске градове, пре него што ови буду у стању да се успешно бране, босански паша Ибрахим, оклевао је да се упусти у борбу, иако је под заставу окупио 15.000 људи. Како одуговлачење није било у интересу Порте, Ибрахим је макнут и убијен. Његова

¹⁾ Зијамети су војнички феудални поседи које су турски коњаници, спахије, добијали за своју војну службу, уз обавезу да опреме одређен број војника за борбу. Приходи зијамета кретали су се од 20.000 —100.000 акчи. Поседи са годишњом феудалном рентом испод 20.000 акчи звали су се тимари. Имања која су доносила преко 100.000 акчи звала су се хасови, а додељивана су или члановима султанозе породице или високим државним функционерима.

глава, мада је била турска, спасла је Далмацију, пошто је током целе 1645 године било само пограничних чаркања и пљачкашких упада. Један окршај ипак је показао колико ће борба с Турцима бити крвава. Када су лички санџак-бег Халил и санџак-бег Клиса Бараковић пали под Водице, село на мору у шибеничком крају, тридесет људи, уз помоћ неколико жена, у натчовечанској борби одбило је 2.000 турских коњаника.

Кретање међу хришћанима у суседству млетачке Далмације почело је крајем зиме 1646. Све тежи живот под Турцима учинио је да се сам народ, и без врбовања млетачких агената, дизао на оружје против својих угњетача. Дуж свих друмова и раније су се јављале хајдучке заседе; народ који је остао у селима опирао се како је стигао. Негде почетком марта 1646 провидур Малипиеро у Шибенику ступио је у контакт с неким власима²⁾ који су намеравали да се дигну против својих турских господара. Следећих дана мирањски поп Петар Поповић и харамбаша Милинко Девих и Петар Грударевић понудили су генералном провидуру Фосколу да с двадесет породица ускоче у Приморје. Приликом преговора за себе су тражили доживотну плату од четири дуката месечно, за

²⁾ Власима или морлацима звали су Млечани и Далматинци из приморских градова сељаке православне и католичке вере из залеђа, под турском влашћу. Током Кандиског рата власи постају становници и приморских градова.

људе под оружјем исто толико за пет година, а за све остале по једну меру војничког хлеба на главу за две године. Даљих ускакања 1646 године није било.

Током готово читаве 1646 године Шибеник је био под тешком опсадом. Тек пошто је у опсади Земуника марта следеће године Халилбегов син Дуракбег погинуо, а стари Дуракбеговић се предао када је видео синовљево оружје и одело, почело се помишљати на активнију одбрану. Савезници су се могли наћи само међу незадовољним турским властима. Разни попови и фрањевци отада ће постати млетачки агенти, који ће се кришом упућивати на турску територију да дижу влахе и да их примамљују да се селе у приморје.

Првог априла 1647 упућен је из Новиграда поп Шимун Нижић у велебитско подгорје да турске поданике хришћане наговори да пређу под окриље лава светог Марка. Дванаест дана доцније власи из Војнића склопили су уговор да се пребаце на млетачко земљиште. Почетком маја уговорено је ускакање народа из Горице и Буковице. Да се људи не би враћали, пошто ни живот под Венецијанцима, странцима и гуликожама, није био лак, провидур је наредио да се породицама које су ускакале попале куће из којих су се дигли, како би им и тиме одузео могућност да се врате на стара огњишта. Није било лако напустити кућни праг, али друкчије се није могло. Током маја млетачке га-

лије су превезле чељад и стоку влаха из Пркоса и Крмпоћана, који су дотле становали негде између Медвеђе и Зеленграда. Вриском деце, блејањем оваца, мукањем крава, вречањем коза, риком волова и рзањем чилих коњића почињала је нова борба, рађали су се нови јунаци.

Средином 1647 године Мехмед-пашу, наследника несрећног Ибрахима, заменио је на управи у Босни Текиели Мустафа-паша. Половином јула, иза жетве, нови босански валија стигао је у Книн, а одатле се спустио у Дрниш. Прво што је могао учинити овај осциони феудалац било је да пошље казнени одред на голоруку рају, која је, пошто се одметнула, наносила штете турским агама и беговима. У одреду пашине војске било је, баш као у народној песми, три хиљаде јаничара сакупљених у Београду и по свој Босни, и још хиљаду спахија. Ови су Турци једним препадом упали у Диклу и Бокањцу, у непосредној близини Задра, од чега су тешко настрадали морлаци. У свом извештају Сенату далматински провидур је кривицу за ову погибију влаха приписао пасивном држању коњице једног млетачког генерала.

Черкез Текиели-паша дуже се одмарао у Дрнишу. Шибеник са својим slabим утврђењима запео му је за око. Ипак није журио сматрајући да је боље ударити у касно лето, када дозрело грожђе замењује воду за пиће,

које је тамо увек било мало. Притом стално се обавештавао о друштвеним односима у граду, где је изражених супротноети било и где је небрига владе око снабдевања животним намирницама до бучних изгреда распаљивала мржњу сиротиње према богаташима.

Најзад се и Черкез дигао. Један одред од 5.000 коњаника и пешака послао је као претстражу у Коњеврате, петнаест миља далеко од Шибеника. Сам се пак 17 августа приближио граду. Читаво Горње Поље све до Дубраве белило се од пашиних шатора. Три батерије, постављене на три брдашца испред зидина, тукле су бастијоне, а топови из треће батерије и саме куће у граду. Млетачки војници, изненађени толиком силином Турака, почели су бежати главом без обзира. Паша је последњег дана августа лако заузео најјачу тврђаву Свети Иван. Одред од триста влаха стигао је у град, али ни највеће јунаштво ових људи није могло избацити Турке из нових положаја. Општи турски јуриш 8 и 9 септембра сломио се о плотуне и борбено одушевљење Шибеничана и морлака. После 26 дана узастопних јуриша паша се најзад повукао.

У судбоносним и заиста витешким борбама јула, августа и септембра 1647 године узео је видног учешћа и Петар Смиљанић. Родом је био из Удбине у Крбави. Са своја два оружју дорасла сина, Илијом и Филипом, и с осталом породицом напустио је завичај

и прешао у приморје, ваљда негде с пролећа исте године. Најпре су га уписали у чету Бозикија Ренеси, јер је само тако могао примати храну и плату. По провидурову сведочанству Петар се у свима приликама понашао одлично, и увек је у најбољем реду држао свог вранца и оружје.

Приликом свог ватреног крштења Петар је заробио неке Турке, па их је довео у Задар. Под Доњим Обровцем, где је већ заповедао једним одељењем војске, привукао је на себе пажњу тиме што је многе Турке сасекао а многим пљачком нанео штете. Изнад места Свети Филип и Јакоб стекао је име да му нема равна: у град је укасао носећи пет глава са чалмама. Своје врлине показао је и под кулом Драчевац и ниже села Бабин Дуб. Причало се о његовој срчаности и у борби под Земуником, Новиградом, Надином, Враном. Петар је уништио и мост Незвен на Крки, преко кога је априла 1648, пошто су Турци поново саградили мост, прошао храбри поп, четовођа Стјепан Шорић. Мост је јуначном Шорићу спојио две акције: ону на Острвици и поход на Звониград, где је са четом од двеста влаха палио турске куће и сено. Смиљанић се није показао ништа лошије ни када се ишло на Острвицу, Пироматовце и Брибир. Паљење и узимање Грачаца сам је приказао врло детаљно и сликовито. Пустимо зато нека нам он сам прича.

ПОХОД НА ГРАЧАЦ

Власи из села Ражанца и Љубача, они из Поседарја и околних места, које је далматински провидур преселио у приморје, желели су да се овековече једном јуначком акцијом (и, разуме се, да се дочепају плена). На својим баркама приспели су у местанце Модрић, искрцали се и оставили страже. У среду, 14 августа у подне, кренули су на намеравани пут. Ишли су целе ноћи. Августовска ноћ била је тако миришљава и пуна живота, иако је све спавало, осим месеца који је упоредо с њима ходао сву ноћ. Зора их је затекла на Велебиту. Из бојазни да их не открију пре времена, нису сели да се заложје. Јутарње сенке падале су са дрвећа па лагано пузиле по земљи. Прикрадали су се. Вечерњи хоризонт тога дана био им је као и јутарњи, сав грбав.

Пошто су те ноћи заузели неко сеоце, у петак рано у зору петлови су их поздравили под Грачацем. У граду је свитало празнично јутро, намењено алаху и одмору. Петар Смиланић је са 150 људи остао на мосту под градом да би свом снагом улетео у борбу ако затреба. Од осталих четовођа капетан Гргур Побежат пробио се с једном повећом групом како би извршио јуриш на врата тврђаве. Трећа група нападача била је у средини с водичем Ђуром Миљанићем (Миљанића је било више и сви се помињу у борби ускока:

Ђуро, Вид, харамбаша Петар, Јандрија, Божо, Мате, Никола, Стипан).

Власи су се прикрадали у највећој тишини, како би истовремено нагрнули пошто заузму потребне полазне положаје. Сваком је борцу стављено у задатак да на дати знак упали луч и убаца у куће у граду. У пламену је требало да нађе смрт што више опсађених; поред тога, око ватре ће се забавити многи браниоци. Град је био затворен. Градску капију су учврстили и подупрли гвозденим полугама, пошто је већ била трошна. Неким Турцима, који су се затекли ван зидина, дата је вера да ће их пустити да оду ако се предаду и не буду дизали дреку.

Градачки град, који се дизао на врло стрмом брду, налазио се непосредно пред ускоцима. Запаљен луч полетео је увис. Ускоро, ватрен певац скакутао је по крововима четрдесетак кућа; онда је пламен захватио и џамију и четири куле које су, узидане, бделе на све четири стране. На кулама су се налазила по три топа, два са ђуладима од камена, који су онеспособљени огњем, и један велики метални. Овај је престао да задаје бриге тек када му је посада посечена. Много се свидео ускоцима, па су чак помишљали да га понесу. У међувремену је и градска капија попустила. Када је пламен учинио своје, остало је само ужарено гвожђе.

Најзад су били у самом граду. У дрвеном ходнику око унутрашње стране зидина налазило се доста пшенице и осталих житарица

и сена. Све је ово прогутао огањ из кога се пламен дизао врло високо. Многе су буле изгореле међу кућним дирецима. Неки људи пак бежећи од ватре, упадали су у оштра ускочка гвожђа, тако да је заклано око тридесет избезумљеника. Многа су богатства погорела, пошто се нису могла склонити, али је много и развучено. Одела је било разних врста и вредности, од лана до свиле.

Под брегом је пасла стока. Њу Турци нису стигли да потеряју, тако да су је ускоци сву запленили. Поред 2.600 (комада рогате марве избројано је 3.000 комада ситне стоке и 90 коња. Ваља признати да до брода није стигло више од половине; на путу је доста поубијано, а неки су многу стоку успут посакривали. Турака није много погинуло, око 40 их је посечено, док је на ускочкој страни погинуо један, а седам их је, као што народна песма каже, „рана допануло“. Робља је било 78 душа, од тога само два мушкарца способна за борбу. При повратку, када су се ускоци примакли морској обали и тиме осигурали од сваког зла, видели су потеру, многобројне коњанике из Удбине и околних села.

ЈЕДАН ПРОДОР У ТУРСКУ ПОЗАДИНУ И ЈЕДАН ОКРПАЈ

Дани су се смењивали, а мала јунаштва спајала су се с оним великим, о којима је на-

родни певач одмах стварао хронику у десетерцу. Својим писмом од 11 маја 1648 године Петар Смиљанић је обавестио далматинског провидура о једној својој акцији из које се тек вратио. Овога пута Петар је са својом четом продро дубоко у турски крај, пет дана хода од млетачких међа, у покрајину Унац. Пљачкао је.

С Турцима се сукобио на три места. Нарочито је значајан био сусрет код Шупље Цркве (данас на путу Кистање-Книн, више водопада Манојловца), где се нашао с Удбињанима и личким Турцима. Окршај је трајао од јутра па док сунце није упрло у теме. А онда су ускоци пола дана гонили Турке који су скренули с друма. Дивљина је била потпуна. Ту су стазе свуда биле травне, а густиш је царевао на низбрдицама. Долазећи од Книна, Крка је певушила, примајући миловање зеленила крај обала. Пред гониоцима се појавише три водене терасе уоквирене белом широком пеном, као три пирамиде од најбелег мрамора. Онда један циновски скок и један тежак, дубок хук. Део водене масе што' се добија из дубине претвара се у маглу која се губи што се више пење. Водопад је био у сенци кад су га угледали. Али, када су се враћали, наиђе велико сунце на заласку, те својим бакарним сјајем запали сву ту водену масу, као да је гасећи се, хтело да још једном изазове чаролију.

Петар Смиљанић се сад својим угледом већ издвојио од осталих харамбаша. После

ове акције, 15 маја, далматински провидур поставио га је за поглавицу свих влаха ускочених из Буковице, с тим да га као старешину признају све морлачке харамбаше које не уживају плату. Упоредо с тим Петар је добио овлашћење да пресуђује њихове ситне спорове у првом степену. Друкчије и није ишло: код сељака-граничара, вечно под оружјем, пресуђује војни старешина.

ПОХОД НА УДБИНУ

У току јуна 1648 Петар Смиљанић је учествовао у двонедељном походу на Удбину који је предводио поп Шорић. Прво су се попели у село Карин. Одатле су упућене извиднице у Жегар, чији су се становници већ раније разбежали. У четвртак појавили су се пред Удбином. Три хиљаде момака, баш као у народној песми, од којих је сваки шести био на коњу, поделило се у три групе. Са око хиљаду делија пошао је Смиљанић у правцу Рудопоља; Петар је држао лево крило, Шорићев брат десно, а сам поп средину. Крила су од главнине била удаљена по једну миљу и прва су избила на положај. Кад је сутра јутро освануло, „баш у петак, а у турски светац“, навалише на суседна места. Смиљанић је попалио Рудопоље које се састојало од три засеока, Томичића, Водене Главе и Панчиног Села. Заробио је педесет жена и деце и запленио 4.000 грла стоке, ситне и

крупне, петнаест хатова и разног одела. Док су ускоци подметали ватре, месним Турцима пришли су у помоћ Турци из Удбине и остале Лике, у свему њих око хиљаду коњаника и 500 пешака. Грунуше на средњу групу којом је заповедао Шорић. И Смиљанић и попов брат улетеше у гомилу. Борба се водила од два сата по ручку до мркла мрака. Губици хришћана били су мали: два мртва и десет рањених, док је код Турака на очи самог Шорића пало њих шеснаест. Међу изгинулим Турцима беху познатији: Мустафа Халум Прхатовић, брат удбинског капетана и диздар Грачаца Махмут-ага Милићевић. Касније је Шорић од неког свог пријатеља чуо да је на бојишту остало седамдесет Турака.

ПЕТРОВА ПОГИБИЈА ПОД РИБНИКОМ

Овакво јунаштво Петра Смиљанића није могло бити дуга века. Није прошло ни двадесет дана од похода на Удбину, а и Смиљанић и Шорић нису више били међу живима. Почетком јула, када жито дозрева, када црвене булке једре и када су ноћи кратке, али драже него обично, ускоци су се дигли да посете Лику. Неки су пошли као на свадбу, без оружја. И овог пута предводник у подухвату био је поп Шорић са својим горичким власима. Петар Смиљанић је повео својих хиљаду момака, а стотини буковичких влаха заповедао је Петров син Илија.

Много су се ослањали на тамошње влахе, који су изјављивали да желе прећи под хришћанску власт. Тако, на улазу у један планински теснац, који се лако могао затворити, нико од ускока није остао да га чува; пролаз је поверен власима под Турцима, који су стварно били непријатељски расположени према ускоцима, јер су и сами много страдали приликом ускочких провала. Један влашки стражар пушком је дао знак Турцима да су прошли ускоци. Турци из тврђаве послали су у околину позиве за помоћ.

Ускоци су се спустили у равницу и брзо се привукли тврђави Рибник. О Рибнику се причало да је пун блага, пошто се у њему склањало богатство из читаве околине. Војска се у нереду приближила граду, и без муке запалила дрвене куће. Један део нападача упутио се вратима тврђаве. Но, прићи се могло само преко једног моста.

На мосту је нападаче дочекала густа пушчана ватра бранилаца. У првом налету погинуо је један морлачки четовођа. Кад су мртвог поглавицу донели међу његове, редови су се помели, и борци, уместо да гоне непријатеља, дали су се у бекство. Узалуд су се гувернадур и други трудили да с мачем у руци затворе пролаз бегунцима. Настала је збрка. У претходници су се налазили поп Шорић, син гувернадуре Матеовића, Петар Смиљанић са сином Илијом и нешто коњице. У насталој ситуацији чело је постало заштитница.

О ову групу, веома храбру, сламали су се јуриши Турака. Но, малобројни, напуштени од пешадије, заморени непрекидном борбом, стално рањавани при отступању, у стопу праћени од јаког непријатеља, застрашени несрећом, коњаници су се повлачили све брже. Турцима је ишла наруку и магла која се навлачила. У великом броју придлазили су лички власи, гонећи ускоке маљевима, брдвама и камењем. Коњаници из отступнице почели су бацати оружје и силазити с коња да би се сами што пре дочепали опасног планинског теснаца. Сироти Шорић, пошто се срчано бранио, рањен из аркибуза³⁾ у једно бедро, најзад је био приморан да се преда са неколико другова.

Шта је било с Петром Смиљанићем у општем расулу није се могло утврдити. Није забележено да је заједно са Шорићем заробљен, а није се ни вратио као син му Илија. Свакако је погинуо у последњим окршајима. Док су остале који су се предали спровели у тамницу као сужње, Шорића су Турци одмах погубили, не би ли тако одужили смрт удбинског диздара, који је, заробљен при једној провали у Котаре, десетак дана раније погубљен.

³⁾Врста пушке тешког калибра са широком цеви и јаким кундаком. Метак се избацивао потпаљивањем фитиља. У петнаестом веку аркибузи су имали куку под кундаком. Средином шеснаестог века аркибуз постаје коњаничко оружје. У седамнаестом веку било је аркибуза и на посебним колицима.

Тако је, после борбе од годину дана, погинуо родоначелник Смиљанић. Исте је године погинуо и Петров рођак, можда рођени брат, Јован. Илија Смиљанић из народних песама такође није био дуга века; погинуо је шест година после свог оца. Народна песма није сачувала успомену на Петра Смиљанића. Биће да се и о њему певало, али да се песмама које њега опевају изгубио траг; можда је успомену на оца апсорбовала песма о сину Илији. Андрија Качић-Миошић међу котарске јунаке уврстио је и Петра. Овај је „тић соколић“ погинуо под Удбином. По предању, погубио га је Ограшевић Мујо, познат из народних песама. Ако предање и није свим тачно, или, ако располаже елементима који историји нису познати, ипак, сама чињеница да оно постоји, указује да је Петар Смиљанић, као борац и као личност, имао оних својстава, због чега га његови савременици при доношењу суда о јунацима нису мимоишли.

ИЛИЈА СМИЉАНИЋ

КОТАРСКИ СЕРДАР

У бици и у поразу под Рибником учествовао је и Илија Смиљанић. У одреду свога оца, који је заповедао одредом од хиљаду људи, Илија је био харамбаша над стотинак Буковчана. Успео је да се са четом извуче из битке изгубивши осморицу људи. Толики је био просечан губитак. Тако, Крмпоте које је водио кнез Никола Тадијић изгубили су од 150 пешака десеторицу; од седамдесет ускока из Парчића погинуло је осам; харамбаша Милета Вукчевић од својих двеста Жагарана ускочених под Нин после битке није избројао десеторицу. Тако је било и у десет осталих чета ускочких из Кистања, Чучуловаца, Дрвеника, Беврсака, Брода, Поповића, Угарака, из Јасенице у Подгори, из Добропољаца и оних насељених у Пакоштанима.

Под Рибником су остале обе влашке поглавице, и поп Шорић и Петар Смиљанић. Требало је да власи који су служили као ратници изаберу себи нове старешине. Због тога је крајем јула 1648 далматински провидур Фосколо сазвао све харамбаше и замолио их да изаберу поглавице које ће он потврдити. Буковчани су дали свој глас за младог Петрова сина, а Горичани за Шорићева брата. Пре тога, непосредно иза битке код Рибника, због свог храброг држања, Илија је награђен уобичајеном наградом у виду месечне плате од четири дуката.

По физичком изгледу Илија није био нимало наочит. Природа га није обдарила високим растом. Био је црњомањаст, лица ишарана од богиња, шарених очију, кестењава брка. Исти такав је био и брат му Филип: мала раста, шарених очију, кестењасте косе. Уосталом, тако некако су изгледали и остали котарски и шибенички ускоци. Мало их је било међу њима висока раста, још мање плавих људи.

Смиљанићи су живели у Задру. Млетачка сињорија на годину дана пред Илијину смрт даровала му је велику кућу на углу Улице од раја и пијаце светог Рока. Та кућа је имала гостионицу, подрум, магацине, леп улаз и један посебан излаз; са западне стране високи зид заклањао је кућу од буре с мора. Кућа му је била пуна и богата. Богатству је нарочито била наклоњена жена му Ката, која је била Туркиња из богате и угледне поро-

дице. Илија ју је бесумње уграбио, како се то често пева у народним песмама. Катина гардероба била је за оно доба раскошна. Халине је кројила по француској моди од скупог црвеног сатена с рукавима од млечног броката или зеленог дамаска. Уз меке женске кошуље ишле су сукње од свиле и прегаче, нарочито оне од ружичасте свиле. Око врата Ката је носила оковратник од чипака по фламанској моди. Не треба заборавити зар од врло скупог финог веза, лепезу, бошче и мараме. Накит је допуњавао сјај и лепоту ове младе жене. Једна њена златна колајна имала је 43 дела. У једном другом накиту биле су 34 крупне златне крушчице. Уз Катино лице висиле су минђуше, а на рукама сијали се прстенови и златне наруквице. Када би се враћао из сурих гудура, часови проведени у дому, на извезеним јастуцима и новим душецима, морали су Илији бити веома пријатни. Када је Илија погинуо, млада Ката је писала генералном провидуру: „...Колико је његова смрт уцвилила мене, његову удовицу Кату, то лако може да схвати висока врлина Ваше Узвишености; мени је довољно да кажем да сам изгубила све осим наде да ћу у свом болу и својој потреби бити некако утешена од јавне штедрости, која милост за своје заслужне одржава живу и у њиховим потомцима и својти ...”

Нигде посебно није описано одело Илије Смиљанића, но није га тешко замислити. Оно се свакако није много разликовало од одела

Стојана Јанковића, чији је један портрет сачуван. На глави су сердари носили високу шубару у облику чалме или можда и праву чалму. Изнад беле ланене кошуље облачио се прсник од две разнобојне тканине. У средини прсника, са предње стране, налазила су се два реда тока, сребрних и обично елипсастог облика. Између тока био је извезен крст. На прсник се облачило суро јапунце или кабаница са широким оковратником и широким рукавима опшивеним кожом. Ниже прсника широки кожни појас, ћемери, ханџари, кубуре и ножеви. А затим беневреке од домаћег сукна или штофа. На ногама опанци.

Оружје су одлагали само кад су улазили у цркву, спавали на дому или се бријали. Иза појаса су увек претиле кубуре, наџак и ножеви. Кубуре су изгледале као велики пиштољи или мале пушке с лепо заобљеним дршкама. Ножеви су били дугачки и прави, са врхом који је укосо усечен на једну страну и са дршком као кука. Пушке су имале дугу цев и танак кундак, готово као и кубуре, но само дужи. Ороз на пушци се високо кочоперио гледајући другарицу на другом крају цеви. Сабље и мачеви били су широки, сабље криве, а мачеви прави. Шаку је чувала накрсница, која је некад могла, испреплетена, изгледати као права корпа. Балчак и корице при балчаку били су често од сребра. И пушке и сабље су украшаване. Многе кубуре и пушке имале су окове и везове од злата и сребра у које је уметано драго камење, седеф

и мерџани. С оружја, као и с капа и чибука, жене су преносиле вез на одела, покриваче и јастуке, или обрнуто, ваљда зато да би их се мужеви стално сећали. Сабље су имале „мухур“, жиг с иницијалима мајстора-ковача или оног коме сабља припада, као и с ликом свеца-заштитника. Некад би на балчак ђорде изрезали око као амајлију против урока од злих очију; зенице тих очију понекад су биле драги каменови.

Народни певач се поносио богатством сердара Илије Смиљанића. У једној песми неки Турчин описује мобу која је радила на Илијином добру:

Тако нађо' Цмиљанића мобу.
Има сердар триста ђевојака,
и тридесет има водоноша,
а стотину равно везалаца.
На ђевојке сваку кауркињу,
на свакој су токе позлаћене.
Знаш ли, Мујо, богом побратиме,
кад сам моје токе саковао,
ја сам дао триста талијера;
док сам моје токе позлатио,
јесам дао рушпа пет стотина.
Па ја моје токе пазарива,
давах приде за њине најгоре,
побратиме, стотину дуката.
Моје токе, мили побратиме,
не'шћеше их, брате, ни гледати...

БИТКА НА ЗЕЧЕВУ И ПОГИБИЈА МАНДУШИЋА ВУКА

Крајем јула 1648, сишавши у Ливно, нови босански паша Дервиш Скопљак упутио

је у Котаре свог ђехају Хусеин-бега с једним одредом од 400 људи. Овим је хтео да се освети одметнутим власима. Харајући Котаре ђехаја Хусеин је био допро до Биограда и Турња, те се с великим пленом враћао у Книн. Немоћан да спречи Хусеинов поход, провидур Фосколо посла Смиљанића с котарским и Вука Мандушића са шибеничким ускоцима, не би ли они Хусеину пресекли отступницу и отели плен. Све се то догађало три недеље после битке код Рибника.

Са својих око двеста момака и с неколико својих харамбаша Вук Мандушић је у среду, 29 јула, на две наоружане лађе стигао у Скрадин. Одатле се онда упутио према Лашаковици. Власи харамбаше Смиљанића, Милковића и других котарских харамбаша, у свему око 230 људи, налазили су се код Зечева. Обавештени да су Мандушићеви ускоци у близини, јавише им да им се морају придружити, те им послаше калаузе вичне оном крају. У среду у сумрак стигоше на Зечево. У разговору о томе како ће се водити борба, Смиљанићеви Котарани су уверавали да Турака нема много, док је Мандушић тврдио да их је видео велики број. Да се дође до истине Илија упути поуздане патроле које ће посматрати кретање Турака. Извидници се вратеше тек у четвртак увече с вешћу да се непријатељ утаборио на Отресу („на Отресу, старом разбојишту"). Затим је опет послата иста патрола с изричитим налогом, да једни прате кретање непријатеља, а други о

овоме да обавештавају главнину војске. Поред тога уговорено је да извидница изметне три машкуле ако Турци одмах пођу на Лашаковину. На овај знак они који стражаре код моста на Рошком Слапу треба да похитају ка Лашаковици, иначе, ако не буде хабера, да држе терен где треба поставити заседе.

Послата патрола није извршила поверену јој дужност. У петак, 31 јула изјутра, Турци са Отреса се одједном појавише у правцу Зечева.

— Ето на нас Турака! — викну један Мандушићев момак.

Непријатељ је био само на једну миљу од тврђаве. О овоме је одмах јављено Мандушићу и Илији. Мандушић нареди да сви његови људи и они из Закрчја, који су били у тврђави, одмах изиђу и ухвате бусију, како их Турци не би приметили. У каштелу, међутим, остаде тридесетак Смиљанићевих људи да бране комору и коње, међу којима су била и два Илијина седланика. У кули је остао харамбаша Вукадин Митровић. Овај Жегаранин, ниска раста, сивих очију, црне пути, у пуној мушкој снази, погинуо је тачно пет година касније под Новиградом. Мандушић, чију је храброст и борбено искуство поштовао Илија, његов друг у заповедништву, није био обавештен да је у кули ипак остало људи.

Турци опколише каштел. Јурнуше на обор и запленише коње и комору. Бласи из

тврђаве бранили су се, те су побили тридесетак непријатеља. Пошто је опкољеним ускоцима нестало џебане, јер су већи део били оставили у обору, Турци су се почели пети уз зидове тврђаве. Копља и клинове забијали су у зидове. Брзо су се пели. На руку им је ишло што кула није имала свода. Неки се већ попеше на плато куле. Онда одозго почеше тући оне јаднике у каштелу. Двојицу одмах убише. Ситуација је постала врло критична.

За то време Мандушићеви и Илијини ускоци налазили су се на оближњем брду обраслом шумом. Кад је видео окршај око тврђаве, Мандушић упита Илију ко је остао у кули. Илија му рече да је ту његових шездесет људи са коњима и комором. Смиљанић је намерно слагао. У каштелу је остало само тридесетак момака. Вук се разјари. Његова намера беше да се сви повуку, те, ако Турака буде превише, да не улазе у борбу, али ако их има толико да их могу потући, напасти их из заседе. У тврђави је остало тридесет људи. Они би били много кориснији да су у бусији у случају борбе. Мандушића је копкао прв сумње. Као да му је нешто говорило да се ради о издаји. Разуверио се тек пошто је пало десетак Турака.

Кад Илија опази да они у чалмама изводе из обора његова коња, стаде се јадати и узе молити Мандушића да заједнички на срну на Турке. Љубав према коњу, најближем ратном другу, на кога је борац увек

упућен, била је код свих ускока веома развијена. Врани коњи рода босанског били су надалеко чувени, нарочито они из Гламоча и бањалучког краја. На Ат-мејдану, на тргу на коме се у Сарајеву продају коњи, могли су се набавити и остали турски хатови, арапски, мисирски и анадолски. Турци као ратнички народ особито су лепо гајили коње. Од њих су и ускоци научили да коње тимаре и перу сапуном, да им боје реп и гриву. Вранцу се тепало као свом рођеном и надевана су му најлепша имена. Таква два виловита и огњевита демир-ђогата, јака као гвозђе и брза као да имају крила, Турци су Илији одводили пред очима. Илија то није могао поднети. Плануо је.

Вук му мрко одговори да треба попустити околностима и да није ред да се упуштају у борбу и губе људе да би се избавили коњи. Ако бог да, рекао је, биће још прилика да се намири ова штета. Међутим, нису само коњи били у питању. Харамбаше су Мандушићу говориле да ће, ако им другови изгину у тврђави, сви сматрати да су јадници пострадали зато што их је Мандушић изневерио. Вуков одговор био је кратак:

— Радите што вам воља, али ја сам уверен да ће нас данас ухватити и да ћете ме ви напустити; ако буде потребно, ја ћу вам доћи у помоћ са својим људима,

Тек када је било јасно да је опсађенима нестало барута и олова и да ће их Турци помлатити као у мишоловци, на силно наваљив-

вање свих влашких харамбаша, Мандушић попусти и приста да са својим момцима полети у борбу. Илија је кликтао.

Ускоци су у шумарку појахали коње, те силно, као један човек, јурнули на турске буљуке. У налету посекоше и оборише двадесетак Турака и ослободише тврђаву опсаде. Како су многи Турци, да би боље притисли каштел, били сјахали и оставили коње по страни, ускоци стадоше да плене добре хатове, којих је било 250 под седлима. Закрчани почеше грабити, не прогонећи непријатеља. Они за које не преоста добра плена, скупљаху копча која Турци беху оставили пред коња, не би ли ипак нешто ућарили. После јуриша моћног као гром, наста метеж и расуло. Једни окренуше бежати с коњима. Други навалише на оне који су вукли копча, мислећи да су то Турци. Мандушић и Илија узалуд су викали да се са пљачком престане.

Када крајишници опазише да је нападача мало и да их је плен разбио, поново окренуше дизгине ускоцима. У свом налету Турци смлавише десеторицу. И Мандушићеви и Смиљанићеви власи беху присиљени на узмак. Турцима пође за руком да велики број противника опколе. Власи стадоше пуштати коње. Са три четири вранца Закрчани се дадоше у бекство. За њима онда нагрнуше ослобођени из тврђаве, а за овима и сви остали. Према Турцима оста Мандушић сам, са мало својих људи. Илија Смиљанић се повукао на један врлетан положај, чекајући да

Мандушић развуче турску силу, те да он нападне Турке с леђа.

Праћен малим бројем својим момака, Мандушић је одмицао у једном правцу. Крајишници полетеше за њим, те тако разредише своје редове. Али како је њих свуда било по разбојишту, Вук није успео да избегне опкољавање. На једној чистини Турци су му, најзад, затворили излаз. Ускоци су се борили као лавови. Педесет Турака је за тили час побијено, а многим су и главе откинуте. Сам Мандушић убио је четворицу. Тада му неки снажан Турчин једним ударом сабље одрубилу руку. Из групице је већ двадесет ускока лежало искасапљено. Мандушић је остао готово сам. Заробише га. После неколико сати крива Ђорда одрезала му је главу.

Поред Мандушића пали су његови најбољи другови. Харамбаша Јован Шандић био је увек уз Вука у четовању и у друштву; на Зечеву их је и смрт сјединила. Из другарства према човеку који је изазвао јаке симпатије положили су своје животе и капетан Петар Арачић, харамбаша Илија Кврљевић, два брата Галијотовића.

Један очевидац прича да је Турака на крају битке могло бити 12.000 хиљада. Биће да се и остала пашина војска прикључила одреду Ђекаје Хусеина. Добивши битку, Турци халакајући одоше у Книн. Понели су, разуме се, и Вукову главу као знак тријумфа.

Док се Мандушић носио са Турцима, Илија се са својим коњаницима оставио на

једном пропланку. На оваквом терену крајишка коњица није била у стању да се развије. Остали власи се спасоше по шумарцима. Кад одоше Турци, Илија и његови људи сахранише Мандушићево тело. Онда се, потиштени и претучени, у највећој тишини повукоше ка Скрадину.

У бици, као увек, било је безброј примера личне храбрости. Илијин момак Обрад Цигановић, који се борио у зечевској кули, дочекивао је Турке који су се пели уза зид, те им мачем ломио копља која су забадали да се попну. Десет његових хитаца, док је из пушкарнице гађао Турке, усмртило је исто толико непријатеља. У једном судару харамбаша Мартин Јагњић скиде главу турском барјактару и оте му заставу коју је овај чврсто држао.

Пораз на Зечеву бацио је нешто сенке на Илију. Наочитији од њега јунак, Мандушић Вук, погинуо је у многоме његовом кривцом. Ипак, нове херојске акције повратиле су Илији онај велики углед који је уживао код свих ускока.

СТАЛНА ЧЕТОВАЊА

Дани су промицали све безначајнији. Великих битака и тешких опсада, каквих је било године 1648, није било у наредне три године. У Шибенику је током готово читаве 1649 године харала куга коју су у град унели

војници заједно са стварима опљачканим у некој окуженој кући у Гламочу. Ни на задарској страни није било већих окршаја. Поједине харамбаше с понеком десетином људи упадале би у турски крај да пале и пљачкају. То би им исто онда враћали крајишници. У тим чаркањима истакле су се и награђене су харамбаше Плавша Кресовић, харамбаша Плавша из народних песама, харамбаша Букадин Митровић, који је бранио каштел у бици на Зечеву, млади Стојан Јанковић и Илијин брат Филип. Када мегдани посташе потреба дана за граничаре с обе стране границе и када су стални окршаји на граници сметали Сињорији да на дипломатском пољу оконча рат, далматински провидур је 31 јула 1651 у Сплиту издао проглас којим забрањује мегдане с Турцима.

Пушкарање с крајишницима нешто учеста године 1852. Харамбаша Јанко Митровић, отац Стојана Јанковића, излазио је као победник из сукоба с Турцима. У бици на Задварју заробио је Алију Калајџију Мостарца, а у бици на Грахову Рустем-агу. На Отресу, старом разбојишту, такође се истакао. Војевао је и сердар Илија; и он је заробљавао и држао сужње у тамници под својим дворима. Негде крајем лета, или у рану јесен, допао је турског ропства Илијин рођак Бартул Баненовић из села Павића, вероватно у некаквој акцији коју је Илија изводио.

Крајем 1652 године Венеција је покушала да се преговорима споразуме с Портом. У

насталој ситуацији поставило се питање влаха који су ускочили у млетачко приморје у нади да ће у рату против Турака ослободити свој крај и вратити се у њега. Чим су у Задар стигле вести о могућностима склапања мира, влашке старешине из Котара саставише пуномоћје Илији да у њихово име изиђе пред дужда с молбом да се ускоченим власима даду уточишта у приморју, у случају да дође до мира с Портом. Да ли је дошло до Илијиног пута у Венецију нема бележака. Поуздано се зна само да су борбе с пролећа 1653 настављене. У њима се посебно истакао Илија, те је о томе добио јавно признање. Дадоше му титулу гувернадура.

Најпре је Илија, после Турђевдана, повео своје људе на Книн, који је био значајно средиште на граници према далматинским градовима. У њему се обично налазило седиште личког санџака који је обухватао Лику и Крбаву, северни део Далмације до реке Крке са Скрадином и Обровцем, Котаре и Буковицу. Власти личког санџака били су подређени капетани у Удбини, Доњем Обровцу, Земунику, Надину, Скрадину и Книну. У Книн су као у главно упориште долазиле веће турске војске, да се ту поделе на одреде и чете, те да се упуте дуж границе и преко ње. Током године 1647, у мају, јулу и децембру, у Книн су с великим војскама долазиле три босанске паше. Године 1648 уходе су дојавиле да у Книну постоји јака артиљерија. После борби на граници, Турци би се увек

радо склањали у Книн. Ускоци су дотада пред овај град долазили само у два-три маха, и то на препад или демонстрације ради. Ни Илијин поход није могао рачунати на заузеће тврђаве. Ипак, Турци се запрепастише смелошћу Илијиног подухвата. На пушкет од книнске тврђаве, Илија се, на челу својих коњаника, појави као из земље; сукоби се с непријатељем, и једним моћним јуришем растури га.

И пред Гламочем се Илија показао и као јунак и као заповедник. Дотада нису вршене ускочке акције под Гламочем, једино се пет година раније Вук Мандушић једном сукобио с Гламочанима када је јездио у правцу Грахова. Илија се изненада јави у близини града, попали шест поседа и одведе велики број робља и стоке.

Следећа два Илијина подухвата усмерена су на другу страну. Удбина је била једна од најјачих турских база на граници. Удбину је народни певач запамтио боље од иједног турског упоришта. Читав низ крајишких јунака везује се за овај град. Први пут су власи пошли на ову тврђаву под попом Шорићем и Петром Смиљанићем, јуна 1648. Отада па све до краја лета 1653 ускоци се нису упуштали у акцију против Удбине. Приликом Илијиних похода велики број непријатељских лешева око Илије на разбојишту најбоље је сведочио како се он борио против угњетача под чијим је бичем стењао његов народ. Исто тако велики јунак био је и Или-

јин барјактар Иванко Вукобратовић, који је за храброст награђиван више пута.

Ове битке нису пролазиле без крви и рана. У више наврата само у последње време сердар Илија и брат му харамбаша позивали су задарског физика Бонафиљу и видара Фјоринија да им исцељују ране које су задобили у борби. Тако је било и с људима које су Смиљанићи водили.

ПОГИБИЈА ИЛИЈЕ СМИЉАНИЋА НА ВУЧЈАКУ

После дужег периода релативног мира, Илија Смиљанић и харамбаша Јанко Митровић предузимају крајем лета 1654, баш у саму бербу, акцију већег стила. Пошло је око седамдесет коњаника. Ишли су путем према Велебиту. У суботу предвече дођоше пред Удбину. Ту су чули кад су чекићи на сахат-кули одбили шест вечерњих часова. У сам сутон извршен је напад на место Ондић. Убијено је тридесет становника, заробљено петнаест душа, задобијен је и добар плен. У недељу узору док су се петлови дозивали, кренуше пут заравни Зајнића. Сунце је било на зениту, а чета је пала у место Вучјак, под брдом на личко-далматинској граници. Сви су држали да су у сеоцету ван опасности. Сјახаше с коња, те их поведоше за узде, пошто је пролаз био тесан и опасан. Кад сви промакну, требало је да прође десетак стацина, међу њима и Илија, као последњи.

Одједном, праснуше пушке. Крајишници бежу у заседи и чекаху тренутак да чело колоне буде у кланцу. Додуше, ускоци су видели једну пободену турску заставу на улазу у шуму, али су се јуначили и нису томе придавали већи значај. Прва је пушка погодила Илију. Рањен, није имао времена да се дигне на свог ата. Ипак, свукао је са седла делију који га је ранио. Кубура, коју је потегао, отказала је. На то други један Турчин припали шибу и сручи му један аркибуз у леђа. Требало је да опали и трећи делија па да Илија падне поред коња.

Остали ускоци докопаше се коња и откашаше једно пола миље. Онда се вратише и започеше бој с непријатељем. Јуриши и плотуни ређали су се читав сат. Кад се Филип вратио на место братовљеве погибије, затекао је поред Илијиног тела још два погинула ускока који ни у смрти нису желели да напусте свог сердара. Турци нагрнуше с леђа, и Филип се изгуби. Мртав сердар остао је да лежи на самој граници.

НАРОДНА ПЕСМА О ИЛИЈИ СМИЉАНИЋУ

Илију Смиљанића је народни песник оцртао као оличење храбрости, као моћног четовођу, узор побратима и човека. Никад певач не заборавља да је Илија сердар. Њега и Турци у песми зову „силан Смиљанићу”. Народни певач помиње Илијине дворове, ку-

лу, његове токе, налази студене воде Смиљанића. Народ се поносио својим сердаром. Илија је у песми богато одевен.

На Илији, одијело дивно,
на плећа му коласта аздија,
а на глави калпак и челенка,
све му пала пера низ рамена;
кад с' окрену Цмиљанић сердару,
стоји звека тракиперја златна...

Другом приликом Илија седи на вранцу сав у „срми и у чисту злату“, с дивним оружјем. Цеврдар, који је положио преко крила, дуг шест педи, тежио је дванаест драма. Сабља Илијина оца вреди „два цара града, јер су на њој два камена драга“. Два ћогата сердара Смиљанића, два лабуда, учествују у трци најбољих коња. Смиљанића моба прavi је сајам богатства и лепих девојака. Смиљанића барјак је од црвене свиле са три крста, златна.

Илијини другови у борби најугледнији су јунаци: Стојан Јанковић, Вук Мандушић, Јанко Митровић, неки Гавран харамбаша, Иванкапетан, Цвијан Шорић, неки Мркоња сердар. Он је побратим Стојана Јанковића, а Вук Мандушић му је даица, ујак. Када дели мегдан он то чини увек с најугледнијим крајишким јунацима. Њега народни певач замишља или да води хајдучку дружину од тридесетак другова, или на челу војске од триста или и хиљаду јунака „све коњика љута оклопника“.

Илија учествује у разним згодама. Да би уграбио Туркињу девојку, преоблаци се у царског делију што скупља харач и одлази на турску гозбу; ту страсно игра са будућом невестом и открива јој своје име. Илија много воли Туркиње. У походу се одваја од дружине и у лугу под самом Удбином улази у коло Туркиња и махнито везе танац; бежи у последњем тренутку, кад га распознаше међу девојкама. Илија стаје уз раме друга, кад овај позива угледног Турчина на двобој. Заједно са Стојаном Јанковићем он робује у Стамболу. Често из боја износи турске главе, али не ретко бива и сам рањаван, те позивају од мора хећиме. По народној песми он не гине на бојном пољу, него у зеленој гори умире од рана, на рукама друга из борбе, Мандушића Вука. Пре него што ће издахнути најнежније говори о својој мајци и сеји.

Предање које је сачувао Андрија Качић-Миошић у свом „Разговору угодном“ ближе је историској стварности. Качић пева да је на гласу делија Илија Смиљанић погинуо испод Велебита, на Вучјаку. Он доноси и један интересантан детаљ. Илију је, по њему, погубио неки Радојица Маркић, дакле, турски влах, а не Турчин. Тог Радојицу је Илија трипут вадио са галије, а четврти пут скинуо с вешала. За Турке, које Илија „под мач окрећаше“, он је био љута змија. За хришћане, био је „дика Задра белога“, који „веће од сто посиче Турака“.

Није чудо што је такав јунак могао да покрене народног певача. Зато је разумљиво зашто песма даје име Смиљанића и људима који нису припадали овој породици витезова кад хоће да им гризна оеобити углед и врлину.

ИЛИЈИН БРАТ ФИЛИП

После Илијине погибије на Вучјаку, влашки главари изабраше млађег Илијиног брата за свог поглавицу. Филип је тада имао 24 године. Ускочки четовођа постао је у својој двадесетој години. За своју храброст тада је, по обичају, награђен месечном платом од четири дуката. Почетком маја 1653 примио је као капетан заповедништво над једном четом оклопника, са задатком да одред претвори у чету лаке коњице. Пре него што ће с братом поћи у поход на Удбину, почетком августа 1654, председавао је збору ускочених влаха, и староседелаца у Грусима, на коме је донесен Крајишки статут. (У овоме се, као највећи преступ, сматра недолазак на војну против Турака, кад лубарда, топ, огласи заповест капетанову.)

Када је прошла година дана од Илијине смрти, Филип је лепо удао своју младу снајку за свог ратног друга, харамбашу Миливоја Зубићевића.

Неколико месеци иза Катине свадбе Филип је погинуо. Средином јануара 1656 он се

бавио у Шибенику. С неким млетачким најамницима дошло је до свађе. Одмах се потегло оружје. Када су се кубуре издушиле, мртав је лежао у крви и Филип и његов барјактар Фране Матининић. Случај је изазвао озбиљне nerede у Шибенику и довео до сукоба између морлака и млетачке најамничке војске. Да би се духови смирили, генерални провидур Зен упути у Шибеник пуковника Давилу, да, као командант места, утиша узбуђење и успостави ред. Истовремено су Филип и Фране пренесени у Задар, где им је 24 јануара приређен величанствен погреб.

Када је погинуо, Филип је имао 25 година.

СЕРДАР СМОЉАН СМИЉАНИЋ

Друга генерација Смиљанића ишчезла је за непуних осам година. Усто, ни Илија ни Филип нису оставили ни мушке ни женске деце. Родослов ове познате породице продужио је Смољан, син Илијине и Филипове сестре. Смољан се дотада звао Михаљевић, Мусолиновић или Мишкулиновић. Наслеђујући ујаке, Смољан је примио и њихово породично име.⁴⁾

⁴⁾ Као и Илија, Смољан је био католик. Но, верски моменат никако није сметао борби ускочених влаха који су, без обзира на верске разлике, као људи истог менталитета и с истом, заједничком одлуком да се боре, требали непријатеље. Важно је било са колико се залагаша улази у борбу. Отуда је и разумљива честа појава проверавања, нарочито код жена и ускочких старешина. И Смиљанићи и сви остали котарски ускоци подједнако и истовремено припадају и Србима и Хрватима, јер су били израз заједничке борбе.

Он није одмах наследио своје ујаке на положају и части. На место погинулог Филипа, марта 1656, постављен је за сердара Јанко Митровић, отац Стојана Јанковића. Тек првог октобра 1664 Смољан, тада капетан, постављен је за трећег сердара или морлачког старешину, пошто су два постојећа сердара остарела.

ЗАСЕДА КОД БРИБИРСКОГ ПОТОКА

Прва већа акција у којој је Смољан заповедао као сердар била је заседа код Брибирског Потока, децембра 1668. Обавештајци за дарског провидура, које је он упутио у турски крај, дојавише да се нека чета распусних делија из Книна спрема да пође по области да купи данак. Другим речима, то је значило да ће Книњани пљачкати с обе стране границе. На челу чете поћи ће пет главешина и две искусне харамбаше. Целом ће групом заповедати Ибрахим-ага Ковачевић, најнезгоднији непријатељ на оном делу границе. На ове вести провидур Приули нареди да се породице на које су могли рачунати спусте са стоком у сигуран заклон. Од влаха који су раније насељени у приморју покупи под заставу две чете изабраних коњаника, те им за заповеднике одреди сердара Смољана и харамбашу Стојана Јанковића. Додао им је и одред од двеста пешака да чувају планине. Командант целе експедиције био је гувер-

надур Иван-Крститељ Сопе. Колоне су одмах упућене на Надин, где је кулу чувао један лички капетан.

Петог дана крстарења примљен је од претходнице глас да се чета од 150 Турака, која је силазила у биоградску равницу, враћа с пленом од четрдесет комада крупне стоке и неколико кљусади. Сопе, Смољан и Стојан се са својим момцима одмах истурише према Брибирском Потоку. На делије пљачкаше грунуће свом снагом изнад пролаза којим се једино може проћи. Турци су се приближавали, сметнувши с ума да планина никад није пуста. Нико се од ускока није уплашио чекајући да се разметања крајишника боље чују. Коњи су се, међутим, пропињали, осећајући близину борбе. Власи су засукали рукаве и лупкали вранце по сапима, не би ли их како примирили. Када Турци већ упадоше у клопку, морлаци подигоше пушке и аркибузе, остављајући да се о плену касније поведе рачуна.

Сваки себи убио Турчина,
па за голо гвожђе прихватише,
сабљом с'јеку, а коњима даве ...

Истрчали су решени да сатру непријатеља.

Они Турци који не попадаше после првог плотуна, беху присиљени да пролаз себи отварају оружјем. Један део пробио се и заставио изнад потока. Претоварени, рањави и

тешко изненађени, преостали Турци се стрмоглавише доле ка потоку, да се како дочепају моста. То би им био једини спас. Но, и ту се одмах обруч затворио. Нешто због дубине приликом обрушавања, нешто због влашких пушака и сабаља, Турци заkasнише. Хитри власи пређоше мост и поседоше супротну страну. Само се петнаест Турака спасло, захваљујући брзини добрих коња. Многи избежумљени Турци нађоше смрт у бујици потока, надајући се да ће их ђогати изнети на другу обалу. Све преостале чалме посташе плен победника.

Сопе, Смољан и Стојан Јанковић наредеше да се опкољени непријатељи заробљавају. Но, неки крајишник не хтеде ни по цену живота да преда оружје. Упорност побеђеног разјарила је сујету ускока. У вреви узбуђења, власи поново дочепаше оружје, и, кивни и изазвани, ставише све под мач, изузев једнога. У читавој акцији погинуо је само један морлак, и то после битке. Убио га је Турчин којег је био заробио и који је био дао веру.

Тако се десило да је часно освећена погибија Вука Мочивуне, кога су на истом месту убили Турци из заседе, маја 1666.

ИЗМЕЂУ ДВА РАТА

Године 1669 дуготрајан Кандиски рат је окончан. Многе ускочке харамбаше добише

златно прстење с ликом светог Марка, неки и новац, понеки и диплому о храбром држању. Сердару Смољану за ратне заслуге додељена је плата од тридесет дуката месечно, а на дар му је послан златан ланац у вредности од стотину дуката, и једна богата долама. Стојан Јанковић је, поред дипломе, златног ланца с колајном и доламе, зарадио и титулу витеза од светог Марка. Све у свему, ипак врло мало за крв коју пролише ускоци. Када је у освојени Надин, 22 јануара 1671, упућена стална посада, заповедник страже на истуреној тврђави постао је сердар Смољан. Њему су сваких десет дана чете из Новиграда, Поседарја и Ражанаца упућивале по двадесет војника. Стојан Јанковић је на исти начин постао командант посаде у Островици, изнад Брибирског Потока.

Место витешког укрштања оружја избише у први план ситне ствари свакидашњице. Смољанова мајка Анка, сестра Илијина и Филипова, на коју је многи млади крајишки делија помишљао, и која је као Анђелија у народној песми више пута допадала турског ропства, прешла је да живи у Смиљанића кућу. Анка се још млада преудала за Франа Брајиновића и имала с њим два сина. Године 1671, пошто су помрли или допали ропства и дед и отац и синови, Анка се из њихове куће, која се налазила изван зидина, на задарској равници више цркве светог Марка, вратила сину Смољану. Ствари које је собом донела говориле су о њеном богатству.

Кабанице беху од зеленог или црвеног скр-лета, са запрегачама, токама и везовима од злата и сребра. Било је и модрих долама, шивених по влашком кроју, и црвених огртача постављених самуром и другим крзном. Копоране су резали од зелене чохе. Женске кошуље су имале сребрну дугмад; мараме су биле пругасте или беле. Сваки укућанин имао је своје папуче, шарама везене, да би угодније било да се шеће по ћилимима. Анка се није одвојила од оружја којим су војевали муж јој и синови. Брајиновића токе биле су сребрне, свака по седам унчи, баш као у песми. Узде на њиховим вилењацима беху украшене позлаћеним сребром с оглавником, исто као и велики грудњак, који је имао 129 комада сребра и девет синцирића, спојених с оглавником. Наџак, витка секирица с једним, као птичји кљун шиљастим крајем, била је од сребра при врху и на тупој страни.

Мир је закључен и нова граница повучена, али се власи нису могли навићи да, пљачке ради, не прелазе на турску страну. Петог новембра 1677 нека група влаха под Клисом опљачкала је караван који је из Сплита одлазио у Турску. Пљачкаши су похватани и осуђени на талију. Пошто су у међувремену намирили штету, пуштени су уз велику кауцију и уз јемство виђених људи. Свакако не баш радо, Смољан се примио јемства за њих двојицу. А он је, заједно са Стојаном Јанковићем, тражио да му се упутити нека заплењена роба да је у Задру прода.

Смољан се никада није одвајао од Стојана Јанковића, ратног друга и друга у части. Њих двојица су увек заједно упућивани да воде борбу или да опште с народом који је налазио разлога да се жали на одузет пашњак или гај. Кад је Стојан, крајем 1676, повео спор с неким Марком Павличићем око неких тока, Смољан је јемчио за њега. Заједно су одлазили на зборове или лиге које су удруживале сеоско становништво једног градског подручја у циљу самозаштите и локалног управљања и суђења. Лиге су некад цветале око свих далматинских градова. Власи, врло покретни сточари, с јаким индивидуалистичким нагоном, нису били елеменат са смислом за интересе колектива када се не четује и када треба неговати утврђене друштвено-правне норме. После разграничења године 1671 потреба за мирним суседским односима с Турцима, натерала је млетачке власти у Далмацији да извуку из заборава котарске лиге, и да преко те установе укроте немирне поданике.

Пролазиле су године и мир је поново постао тешко брањена позиција и за ускоке и за крајишнике. Када су поодрасли Лазар Смољанов и Константин Стојанов, очеви су им по дозволи далматинског провидура крајем зиме сакупили четице од по педесет момака. Баш тих дана запретила је опасност да Турци провале у Котаре, те је генерални провидур наредио главарима Поседарја, Вињерца, Стариграда, Радовина, Будина, Љубча и

Ражанаца да слушају заповести Стојана Јанковића, а главарима Сукошана, Бибиња, Драчевца, Груси, Дикла, Кожина и Петрчана наредбе сердара Смољана. Средином марта удбински, обровачки и билајски Турци дигли су се да плене и пљачкају Поповићане, те су Смољан, Стојан и кнез поседарски хитно упућени према Будину и Поседарју да организују отпор.

У рано пролеће 1681, када је на Јадрану сунце најлепше, јер не мори својом јаром, Смољан и Стојан одоше у дуждев град, у лепу Венецију. Месец дана провели су тамо својим послом. Како су им се свидели канали и ноћна светла на гондолама, палате и цркве, позоришта и читав бучни венецијански живот, није познато, пошто нису сачувана писма ни влашког сердара Смиљанића ни влаха кавалира Јанковића.

Идилу распеваног живота далматинских градова раздерао је снагом илинданске олује земунички догађај. После разграничења многи се Турци нису вратили на своје поседе. Обично су се у запуштене паланке враћали само варошани, занатлије и трговци. Док су простране и плодне беговске земље тавориле у зубачи и корову, народ је на узаном млетачком земљишту гладовао са својом стоком. Није онда чудо што су ускочени морлаци посегли за земљом које им је недостајало. Било је случајева кад су захватања вршена по овлашћењу власника или турских власти.

Тако, неки су од босанског тефтердара⁵⁾ узели у закуп некада цветне Дуракбеговића земље у Земунику.

Унуци Халилбега Дуракбеговића, Дурак и Хасан, одлучише да обнове свој запуштени земунички беглук и да поправе порушени град. Дуракбег је морао да се као лички санџак спрема на војну у Угарску, те је испуњење заједничке намере пало у део Хасанбегу. Септембра 1682 Хасанбег, под развијеним заставама, уз праску пушака и лупу таламбаса, сиђе у Земуник. Нареди да се колибе млетачких поданика попале и плотови почупају, па пободе заставе и удари табор на рувинама града својих предака. Узалуд су сакупљени млетачки поданици објашњавали да они земљу држе на основу ваљаних закупних уговора и да су десетак и траварину намирили до следећег Турђевдана. Разговори се завршише погибијом неког Биограђанина. Поновљено насиље је превршило меру стрпљења. У језовитом клању које је настало исечен је Хасанбег, два брата Бећировића, неки Румен-ага и свих њихових двеста пратилаца.

Чим је у Задар стигла вест о покољу Турака, генерални провидур упути у Котаре сердара Смиљанића и кнезове поседарског и Сопе да спрече прелажење млетачких пода-

⁵⁾ Тефтердари су били високи турски државни чиновници који су се, на Порти и по пашалукима, бринули о државним финансијама, нарочито о скупљању харача.

ника преко границе, да сакупе коње и оружје побијених Турака, те да власима одузму све закушне уговоре. Овај догађај изазва много срџбе и брига и најзад би заташкан златом. За то време Сопе, Смољан и Стојан разаслати су по селима да гоне пљачкаше и хватају јатаке. Венеција је хтела да обезбеди мир на граници.

УСКОЧКИ ЗАПОВЕДНИК У МОРЕЈСКОМ РАТУ

Великим походом Кара-Мустафе године 1683 на Беч и неуспешном опсадом овога града почео је дуготрајан рат хришћанских сила против полумесеца. Ово ратовање Аустријанаца зове се Бечки рат, а борбе које су водили Млечани, почев од 1684, Морејски рат, по имену главног ратишта. Млетачка република није одмах ступила у рат због својих рђавих финансија, а и зато што није била уверена у успешан рад савезника. Но, и када је приступила савезу, Република није предузимала никакву већу акцију. Остало је да као и раније ускоци стварају ратни капитал и терају Турке са земаља које је присвојила Венеција.

Чим је септембра 1683 скршена турска моћ под зидинама Беча, турски власи почеше слати молбе далматинском провидуру да пређу на млетачко земљиште. У преговорима с претставницима турских влаха, по налогу млетачког сената, активно учествује и Смо-

љан. Када је крајем зиме, на притисак личног санџака Дуракбега, настало узбуђење на граници, кнез Сопе, Смољан и Стојан Јанковић упућени су у Котаре, с налогом да се сви становници са стоком повуку и да се одупру ако на граници буду нападнути. Првог марта далматински провидур је поставио капетане у свима котарским селима, па онда та села разврстао у четири скупине у којима је за заповеднике поставио и Смољана и Јанковића. Вла-си по котарским селима под оружјем су и спавали, како би у сваком часу могли прискочити упомоћ власима с друге стране границе. Током маја затегнутост се појачала. Босански паша није одлазио на војну у Угарску чекајући да дође до метежа на крајини. Турски морлаци су све енергичније захтевали да их Сињорија прими под окриље. Дисциплину је све теже било спроводити међу ускоцима који су дуго били под оружјем. Мале чете диверзаната појавише се на обе стране.

До већег судара с Турцима дошло је крајем маја. Задарски власи под командом Стојана Јанковића, Смољана и Шимуна Бортулачића беху уговорили са шибеничким и трогирским власима да заједнички пођу на книнску крајину. Успут Котарани разбише једну чету крајишких пљачкаша. Пред Книном укрстише оружје са око 500 Турака, који у окршају изгубише 120 другова и деведесет коња.

Акције од краја маја до средине јула увећале су територију, а и много је народа

приведено под млетачку власт. Када је ванредни провидур извршио нову управну поделу и у осам нових јединица упутио четворицу Венецијанаца, Стојан Јанковић, Смољан, кнез поседарски и Бортулачић поднели су дужду тужбу. Сматрали су да им је учињена увреда, што су земље, које су они освојили, и народ, који су они привели у поданство Републике, поверени људима који још ни погледали нису непријатељу у очи. Нешто касније су и Приморци староседеоци поднели молбу у којој траже да им се за управнике не постављају задарски племићи, већ људи из њиховог краја. Покрет против странаца или људи туђег менталитета отишао је прилично далеко. Врански власи, пошто су се ослободили турске власти, упорно су захтевали да им се за поглавицу одреди лице из њихових редова. Провидур Моћениго покушао је да им натури Бортулачића. Врањани су онда поднели две претставке: једну, да Бортулачића неће и другу којом траже да им се за поглавицу постави сердар Смиљанић, а за капетана кнез Илија Радашиновић. Њих су држали за људе из своје средине. Обе су претставке написане ћирилским словима.

Походи, сусрети са крајишницима, пљачке, постављање и упадање у заседе, понављали су се. По окршајима памтиле су се седмице. Средином августа, после четири дана путовања, власи стигоше пред Гламоч. Обавештени о доласку ускока, све аге и бегови

повукоше се у тврђаву и пружише срчан отпор. Власи попалише град и тврђаву, убише педесетак непријатеља, међу којима кадију и неколико ага, и одведоше знатан плен у стоци. Онда кренуше у планину Сичево. После одмора упутише се даље на Грахово, где се налазио босански паша. Вест из Гламоча да долазе ускоци узнемирила је пашине буљуге. Влашки коњаници и пешаци растераше пашину војску. Што на бојном пољу, што при гоњењу, изгубише главе сви пашини сејмени и тридесет ага његове свите. Погинуше и две главне буљубаше. У свему, ускоци побише 150 Турака. У бици је жестоко наваљивао сердар Смољан, који би рањен у руку. Када су се враћали с похода, поново их је копкало да опседну Книн.

У пролеће 1685 године Смољан је учествовао у великој млетачкој операцији против Сиња. Акција се завршила поразом Млечића под тврђавом. До слома је дошло услед недовољне припреме и услед спорости и неодлучности генералног провидура Петра Валиера. Овај је пораз дубоко одјекнуо међу власима и много је нашкодио угледу Републике светог Марка. Крајем јула млетачки морлаци, у споразуму с аустриским генералом у Карловцу, извели су један поход на Лику. При повратку сердар Смољан, Стојан Јанковић и Бортулачић свратили су и до Грачаца да окушају срећу.

Нека бољка нагризала је Смољана. Зиму 1685—86 провео је, опасно болестан у по-

стељи. Ни претходне године није се ангажовао као његови другови по оружју. Увек је заузимао место иза Стојана Бортулачића. Током 1685 велики број породица прешао је Млечићима. Док је Стојан под своју власт подвео преко 1.500 породица с око 5.300 ратника, у Смиљанићев одред послале су своје домаћине и синове само 52 породице. Последња већа акција у којој је учествовао, био је поход на Ливно.

После неколико испада крајишника из Задварја, провидур Корнаро је позвао четворицу котарских главара да се саветује о једној већој акцији. Договорили су се да пођу на Ливно. Дигло се и младо и старо, 1.500 коњаника и 5.000 пешака, све влах до влаха. О положају Турака добро су их обавестили угледни хришћани из Ливна. Подухват је потпуно успео. У борби је погинуло преко 400 непријатеља, три стотине и више хришћана је ослобођено ропства, запаљено је 1.800 кућа, у којима је било у изобиљу жита, сена и џебане, што беше доведено за борбу на крајини. Била је то велика победа и последња велика радост Смољанова.

Када је и од чега Смољан умро, нема вести. Његов син Лазар, да би увећао своје заслуге писао је да му је отац погинуо под Сињем, што није тачно. У сваком случају, Смољан није погинуо на бојном пољу, него је умро у кругу породице као сердар и госпар. Он је био треће колена моћних Смиљанића. Док је Петар био мегданџија, поносит до хва-

лисања, лукав и похлепан на плен, Илија је био јунак епског замаху и познати четовођа, Смољан, пак, дете Задра и угледан сердар. Но, његово господство га је умногоме удаљило од народа, тако да му двери народне епопеје нису биле ни отшкринуте.

ПОСЛЕДЊИ СМИЉАНИЋИ УСКОЦИ

Смољанов брат Марко није познат као ускочки јунак. Као капетан млетачке војске борио се у Морејском рату на другим фронтovima. Када се враћао у Далмацију, врховни командант млетачке војске на Леванту издао му је сведочанство о његовим позитивним личним квалитетима. Истакао се нарочито у сукобу код Малвасије, 12 августа 1689. Маја месеца идуће године дужд му је упутио дукат којим му, с обзиром на храброст показану у Морејеком рату, дарује месечну плату од десет дуката. Капетан Марко умро је у Задру 22 фебруара 1693, у својој 46 години. Породице није имао.

Лазар Смиљанић, син Смољанов, постао је капетан 9 фебруара 1679. То је био већ пунокрван задарски господин. Жена Марија била му је из породице Болић. Док су његови преци гинули у гудурама, он је још прилично млад, пре него што је стекао наследника, на-

чинио тестамент, што није било необично код угледних људи његовог града. Ипак, неће бити да је био кукавица. Децембра 1696 генерални провидур Далмације и Албаније издао му је похвалницу у којој се нарочито истиче храброст показана приликом опсаде Улциња. Маја 1700 године Лазар је поднео дужду молбу, којом моли да буде постављен за влашког сердара. Пошто је укратко приказао јуначка дела својих предака, за себе вели да се, оставши сам од читаве славне породице, као капетан једне влашке чете на више страна борио за ослобођење Далмације; више је пута улазио у турску земљу палећи насеља, робећи робље, искрсавајући пред непријатеља на све стране. Харамбаше и старци из Доњих Котара својом су молбом подупрли Лазареву молбу да им се он постави за сердара. Лазар је, најзад, постао ускочки сердар 14 августа 1700 године.

Првог фебруара 1702 Венеција упућује Лазара у Италију с војском сакупљеном у задарском крају. Пошто су Млечићима обезбедили и увећали Далмацију, ускоци су постали добра војска и за друге циљеве прејасне Сињорије. Када се у самим Котарима, Буковици и биоградском приморју јавио снажан покрет против млетачке власти, коме се на чело поставио свештеник Петар Јагодић-Курица, Венецијанци користе и сердара Смиљанића да угуше овај покрет.

Лазар Смиљанић умро је средином фебруара 1709 као пуковник. Његовом малолет-

ном сину Марку одмах су обезбедили срдство. Последњи ускок Смиљанић се потпуно сродио с млетачким управним апаратом. За влахе он је ипак био потомак познатих јунака. Марко Лазаров био је пето колено Смиљанића.

Предање о јуначкој породици Смиљанића очувало се до данашњег дана. Овај народ, који је из своје средине избацио још читав низ сјајних бораца и јунака, не заборавља оне претке који су се истакли својим прегаштвом. У овој земљи човек се увек ценио пре свега по чојству и личној храбрости.

БОГОМИЛ ХРАБАК
СМИЉАНИЋИ
ОД ЗАДРА СОКОЛИ

Коректор
ВЕРАКОКИЋ

Штампање завршено 10 маја 1953 г. у Југосло-
венском штампарском предузећу - Београд,
Булевар Војводе Мишића 19.

БИБЛИОТЕКА ИЗ СРПСКЕ ПРОШЛОСТИ

ДОСАД СУ ИЗАШЛЕ СЛЕДЕЋЕ КЊИГЕ
БИБЛИОТЕКЕ „ИЗ СРПСКЕ ПРОШЛОСТИ“

ВЕЉКО КУПРЕШАНИН

БОЈ НА МИШАРУ

20.— дин.

РЕЉА НОВАКОВИЋ

БОМБАРДОВАЊЕ БЕОГРАДА 1862

20.— дин.

МЛАДЕН ОЉАЧА

ХЕРОЈСКА ОДБРАНА БЕОГРАДА

50.— дин.

ДОЈЧИЛО МИТРОВИЋ

ТАНАСКО РАЈИЋ

30.— дин.

РАДОВАН САМАРЦИЋ

ХАЈДУЧКЕ БОРБЕ ПРОТИВ ТУРАКА

У XVI и XVII ВЕКУ

30.— дин.

Др ЈОВАН КОВАЧЕВИЋ

БОЈ НА КОСОВУ

25.— дин.

Ж. А. СПАСИЋ

ХАЈДУК ВЕЉКО

60.— дин.

ВУК ВИНАВЕР

ПРВЕ УСТАНИЧКЕ БОРБЕ

ПРОТИВ ТУРАКА

35.— дин.

БОЖИДАР КОВДЧЕВИЋ

ДОСИТЕЈ ОБРАДОВИЋ.

У ПРВОМ СРПСКОМ УСТАНКУ

50.— дин.

ДУШАН БАРАНИН

ПРОТА МАТЕЈА НЕНАДОВИЋ

45.— дин.

ПОРУЏЕИНЕ СЛАТИ

ПРОСВЕТИ

БЕОГРАД, ДОБРАЧИНА 30

Цена 35.— дин.